

POSUDEK BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Typ posudku: oponent

Autor/ka práce: Tomáš Kapal

Název práce: Politická kultura v příbězích

Vedoucí práce: Miroslav Grznár

Oponent/tka: Eva Králová

Navržené hodnocení: dobře

Zdůvodnění mého hodnocení práce:

1. Je cíl práce (výzkumná otázka) jasně formulován a odpovídají mu závěry? Je práce vhodně strukturována?

Cílům práce se věnuje Úvod, ve kterém autor postupně vyjmenovává jednotlivé výzkumné otázky, až dospěje k té hlavní:

„Jak vyrůstání za komunistického režimu, Sametová revoluce a následná transformace ovlivnily postoje respondentů k současné politické situaci a jaký mají vliv na politickou kulturu, která se u nich vyskytuje?“

Nicméně další představené otázky a cíle jsou poměrně různorodé a pro rozsah bakalářské práce podle mě až příliš ambiciózní:

1. představit výzkumy Almonda, Verby a dalších výzkumů provedených (v ČR) po roce 1989 ohledně politické kultury a porovnat je s poznatky získanými od výpovědí informátorů.
2. zaměřit se na to, jak zkušenosti respondentů z období komunismu, Sametové revoluce a následné transformace formovaly jejich postoje k současné politické situaci, případně jak současná politická situace mění nazírání respondentů na tyto jejich zkušenosti.

Zejména poslední z uvedených cílů pokládám za příliš široký a nenaplněný: v centru dění se najednou ocitá současná politická situace, a to jak jako jeden ze zkoumaných období (jaký jí respondenti vnímají a popisují), tak jako aktér (jak ona mění to, jak respondenti popisují minulost). To mi přijde jednak jako velmi komplikované, až nepředstavitelné, navíc nemám pocit, že by alespoň jedna z těchto úrovní byla v závěrečné analýze a interpretaci výsledků zachycena.

Nicméně hlavní výzkumné otázky se autor drží v průběhu celé své práce, v rámci analytické části ji i částečně postihuje (i když se více zaměřuje obecně na prožívání jednotlivých období než na to, jaká má komunistická minulost vliv na současnou politickou kulturu), první z vedlejších výzkumných otázek se pak věnuje v interpretační části.

Co se týče samotného strukturování práce, neobsahuje žádné větší nedostatky, jedinou výtku mám k tomu, že ona struktura (to, čemu se bude v jaké kapitole věnovat) není nikde popsána. K tomuto účelu slouží právě úvodní kapitola, kde autor tuto část opomíjí a rovnou vymezuje výzkumné cíle a otázky.

2. Opírá se autor/ka o dostatek literatury relevantní tématu práce? Využívá i cizojazyčné texty?

Teoretická část není nikterak propracovaná, nicméně hodnotím ji jako dostatečnou, vzhledem k tomu, že se jedná o bakalářskou práci.

Autor se ve své práci opírá o dvě teorie, které v teoretické kapitole stručně představuje: O koncept politické kultury (Almond, Verba) a koncept kulturního traumatu tak, jak ho definuje Sztompka [2000].

Současně nabízí stručný přehled několika výzkumů o politické kultuře, které proběhly v ČR v porevolučním období. Čerpá i z několika anglických textů, které tvoří přibližně polovinu z použité literatury, což pokládám za dostačující, nicméně cituje je minimálně, velká část citací je sekundárních ze článku Vajdové o politické kultuře ze sociologického časopisu z roku 1996.

Ústředním teoretickým zdrojem je kniha z roku 1963 od Gabriela Almonda a Sidney Verby: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (nicméně většinou je citována také právě přes článek Vajdové).

Autor se v celé své práci opírá právě o jejich typologii politické kultury a z dosavadních českých výzkumů se soustředí na ty, které z této teorie vychází.

V druhé kapitole teoretické části (1.2.) pak autor popisuje fenomén kulturního traumatu tak, jak ho chápe Sztompka [2000]. Z mého pohledu se jedná o poněkud nekoherentní výpisky/parafráze ze Sztompkovi teorie, stručně definující kulturní trauma a jeho vlastnosti a uvádějící jeho možné příklady projevů v sociologii nebo v typech společenských událostí. Nicméně tato část postrádá jakoukoliv zmínku o tom, proč je právě tato teorie rozebírána a jak jí autor hodlá aplikovat v empirické či analytické části své práce.

Nicméně samotná aplikace v interpretační části práce je již jasná a srozumitelná, jedná se tak spíše o formální nedostatek.

3. Jaká je kvalita použitých dat nebo zdrojů (včetně jejich výběru, sběru a popisu) a metod jejich analýzy?

Autor využívá metody kvalitativních hloubkových rozhovorů, které však mají v jeho případě několik problematických specifik:

- **je autorem pouze jednoho z 35 realizovaných rozhovorů**, které byly navíc sebrány v rámci semináře, čímž pádem autor není ani tvůrcem samotné diskuzní osnovy a ani nelze hodnotit kvalitu toho, jak se mu povedlo rozhovory realizovat, jak byl úspěšný v roli tazatele, jak moc se mu podařilo zachovat neutrální přístup a přitom se dostat do hloubky, jelikož nevíme, jaký z přepisů patří k jeho rozhovoru, ani jestli byl i jeho rozhovor vybrán pro analýzu.

- **respondenti jsou rodiče nebo blízcí rodinní příslušníci těch, co rozhovor prováděli**: autor představuje využití rodičů jednoznačně jako výhodu, viz. citace: „*Vycházelo se z předpokladu, že respondenti budou vůči svým rodinným příslušníkům otevřenější a nebudou se tolik uchýlovat k vyhýbavým strategiím v případě, že by jim nějaké otázky byly nepříjemné. Cílem bylo vybudovat prostředí s větší důvěrou, než by se podařilo při stejných rozhovorech, vedených ovšem respondentům neznámými lidmi.*“

Věřím tomu, že podobný argument už některý kvalitativní výzkum využil, nicméně ze své 8leté praxe v kvalitativním výzkumu se přikláním k opačnému názoru, a to že příliš blízký vztah respondenta a moderátora je spíše na škodu, zejména proto, že si oba s sebou nesou sociální role, které jsou v rozporu s tím, v jaké roli je tazatel vůči respondentovi.

V případě vztahu rodiče (v roli respondenta) a syna/dcery (v roli tazatele) z mého pohledu

problematičnost těchto rolí podle mě platí dvojnásob. Rodič se přirozeně snaží vystupovat vůči svému potomkovi jako autorita, jako vzor, je tedy dosti pravděpodobné, že se bude mít tendenci představovat sám sebe a své minulé vnímání a jednání v lepším světle (v takovém, jak by chtěl, aby to bylo), navíc potomek v roli moderátora bude mít přirozeně tendenci vyhybat se otázkám, které jsou příliš „na tělo“, nebo které míří na charakterový/osobnostní popis a hodnocení jejich rodiče.

Rozumím tomu, že v rámci bakalářské práce nemá student možnost jednoduše sehnat a odměnit jiné respondenty, se kterými nemá silný osobní vztah, navíc se jako tazatel (moderátor začátečník) cítí s někým známým bezpečněji, nicméně moje hlavní výtka míří směrem, že je tento fakt v práci jednoznačně prezentován jako výhoda, bez uvedení reflexe z „opačné strany“.

Takto bylo realizováno celkem 35 rozhovorů v délce trvání 50-150 minut. To je velmi solidní základ pro kvalitativní analýzu. Nicméně autor z nich náhodným výběrem pro účely své bakalářské práce vybírá náhodně 10 a ostatní neanalyzuje. To mi přijde poněkud líto. Rozumím tomu, že se jedná o bakalářskou práci a že je takové množství kvalitativních dat časově náročné poctivě zanalyzovat, nicméně autor mohl další rozhovory využít alespoň rámcově k potvrzení či zpochybnění závěrů, které mu vyplynuly z hlubší analýzy a kódování vybraných deseti rozhovorů (tedy nebylo by třeba je analyzovat do hloubky, spíše je číst jakožto určitou „kontrolní skupinu“).

K analýze autor využívá standardní metodu Grounded theory, kterou obhájí jako vhodnou zejména tím, že „vzhledem k tomu, že výzkumů na toto téma není mnoho, nepřistupoval jsem k datům s přesně vytvořenou teorií, kterou bych se snažil ověřit, ale jako k prostředku, pomocí kterého se k hypotézám teprve dostanu a který mi pomůže v generování dat.“ (strana 19 v PDF dokumentu). Nicméně v analytické části již nepopisuje, jak prováděl jednotlivé fáze kódování, tedy v čem analyzoval právě podle Zakotvené teorie, navíc své poznatky v rámci interpretace přímo nasazuje na připravenou teorii, aniž by se nejdříve pokusil vytvořit vlastní pojmenování a popis politické kultury v jednotlivých obdobích a nechal se méně vést teorií, jak deklaruje v citaci výše.

Po popisu metodologie následuje popis vzorku, respektive 10 vybraných respondentů a stručné shrnutí toho, jak popisovali a prožívali 3 zkoumané období, což příjemnou a vhodnou formou uvozuje celou situaci pro analýzu.

Samotná analýza je pak rozdělena do bloků právě podle jednotlivých historických období (komunistický režim, revoluce, transformace a současná situace). V analýze se autor soustředí spíše na behaviorální aspekty jednotlivých období (kdo byl ve straně, kdo na demonstracích, kdo se s kým o čem bavil apod.), což mi přijde vzhledem ke zvolené kvalitativní metodě škoda, vnímám nevyužitý potenciál v zaměření se na vnímání jednotlivých období, na emoční rovinu (jak je emočně prožívali a co to ovlivňovalo), což je přesně to, co můžou kvalitativní metody oproti těm kvantitativním výborně odhalit a navíc v mnohých rozhovorech tyto aspekty alespoň částečně rozvedeny jsou.

Co se analýzy týče, vytkla bych přílišnou povrchnost, respektive tendenci brát to, co respondenti říkají, jako fakt, bez potřeby hledání možných významů za samotnou výpověď (což je podstatou kvalitativní analýzy). Příkladem budiž kapitola o prožívání Sametové revoluce, kde autor zmiňuje důvody, proč se respondenti aktivně nezúčastnili: rodinné, pracovní, ideologický nezájem či určité informativní embargo.

Neklade si však otázku, jestli argumenty jako „měl jsem moc práce“ nebo „musel/a jsem se starat od rodinu“ nebo „neměl jsem dost objektivních informací“ nejsou ve skutečnosti i určitou výmluvou, sebeobhajobou, která v sobě skrývá to, že respondenti nejsou úplně pyšní na to, že v sobě nenašli dostatek odvahy či odhodlání být přímou součástí revoluce. V tomto případě může být taková stylizace ještě častější právě díky tomu, že se jednalo o rodiče tazatelů. Mohlo se tak jednat

o určitou nepřímou výmluvu či omluvu rodičů svým potomkům, z jejichž strany cítili, by možná měli rádi za svého otce či matku takového hrdinu či hrdinku.

V části o revoluci se pak autor ve své analýze soustředí na pocity: nadšení, euforie, očekávání, ale i určitého strachu a nejistoty, které jsou identifikovány bezpochyby správně, nicméně jsou pro takové období typické.

Za nejvíce zajímavou a přínosnou tak považuji část o období transformace (3.3.1.), kde autor popisuje zdroje změny nálad z euforie v určité zklamání či vystřízlivění: zde je vidět pečlivější analýza příčin zahrnující jak zklamání z korupce a vývoje politické situace, tak nenaplnění očekávání o změně charakteru samotných běžných lidí, Čechů. Tato část tak obsahuje několik pozoruhodných myšlenek a závěrů, které by bylo možné do budoucna více rozvést.

4. Jaká je kvalita argumentů, o něž autor/ka opírá závěry, k nimž dospěl/a?

V teoretické části autor definuje na základě teorie Almonda a Verby typy politických kultur, na které pak odkazuje ve své analýze: *parochiální*, *poddanský*, *participační* a od jiných autorů později doplněný *odcizený*.

Jeden z hlavních závěrů, ke kterým dochází v rámci analýzy kvalitativních rozhovorů v konfrontaci s touto teorií, je pak to, že „na základě analýzy vyšlo, že v průběhu trvání komunistického režimu převládaly poddanské postoje politické kultury, krátce po Sametové revoluci u respondentů byly zaznamenány zvýšené participační postoje, které se na základě zklamání z politické situace v období transformace postupně přeměnily v odcizené postoje v kombinaci s participačními.“

Nicméně takovýto závěr je poměrně nepřekvapivý, jelikož přítomnost těchto 3 typů politické kultury je dán už jen ze samotné povahy jednotlivých období: poddanský typ politické kultury je vymezen jako: „*Typ politické kultury ve společnostech, kde se sice už politické instituce objevují a lidé z dané skupiny k nim mohou zastávat nějaký postoj (být na ně pyšní, nemít je rádi), ale nemají možnost do nich nijak zasáhnout [Almond a Verba 1989: 17-18]*“ – je tedy zcela logické, že období komunismu v ČR bylo do velké míry mnohými faktory jasně definováno jako právě tento typ kultury. To je však věc, která je zřejmá ze samotné podstaty tehdejšího politického systému (existence jedné politické strany, tlak na členství ve straně, apod.) a nepříjde mi tak vhodné toto prezentovat jako jeden z hlavních závěrů kvalitativního výzkumu, který se zaměřuje na to, jak lidé, kteří prožili období komunismu, revoluce a transformace vnímají a reflektují tato období a současnost.

Podobným způsobem je logické, že bezprostředně po revoluci v rámci euforie z nabyté svobody narůstaly participační tendence, a poté s postupem času došlo k vystřízlivění a začala se více objevovat i politická kultura „odcizení“.

Více zajímavé než tento závěr mi přijdou poznatky o tom, jaké všechny faktory byly zdrojem onoho odcizení a různé její odstíny, které autor v závěru 4. kapitoly zmiňuje.

Koncept Kulturního traumatu pak autor aplikuje na poznatek, že si během analýzy všimnul zajímavého paradoxu, „*že se většina respondentů vyjadřuje v negativním smyslu o událostech po revoluci a současné situaci i přesto, že ji celkově vítají.*“ (4.3.)

Takovýto typ zjištění a úvahy mi přijde v rámci kvalitativní analýzy velmi zajímavým a vhodným (právě nález takovýchto inkonzistencí často vede v kvalitativním výzkumu k nejzajímavějším poznatkům, jelikož symbolizuje to, že je něco dalšího skryté pod povrchem). Autor jako možnou hypotézu tohoto úkazu vhodně aplikuje právě teorii Piotra Sztompka o kulturním traumatu [2000], který současně nabízí vysvětlení onoho přerodu z euforie a chuti participovat do následného zklamání a pocitu odcizení, nicméně je škoda, že této úvaze nevěnuje více prostoru a více ji

nerozvádí.

5. Jsou v práci autorova/autorčina tvrzení a zjištění jasně odlišena od tvrzení a zjištění převzatých?

Ano, jsou. Autor aplikuje oba teoretické přístupy (viz. výše) na své poznatky a konfrontuje své závěry s těmito třemi porevolučními výzkumy, přičemž zejména v rámci prvních dvou je přítomno i porovnání s tím, jaké výsledky vyplývají z jeho analýzy.

Konkrétně se jedná o výzkum Vajdové a Stachové [1999 in Vajdová a Stachová 2005], Výzkum Centra pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR v.v.i., realizovaný Janem Červenkou [2009] a jako třetí pak autor zmiňuje výzkum Welcha [Welch 2005], který však využívá jinou definici politické kultury (od Browna, kterého však v práci autor necituje, možná právě proto, že jiná definice politické kultury znesnadňuje porovnání a nehodí se tak moc „do krámu“).

Autor se tak omezuje jen na popis metodologie výzkumu Welcha, ale už neprezentuje jeho závěry ani možnou aplikaci v rámci Bakalářské práce. Tento výzkum je v práci z mého úhlu pohledu tak trochu „do počtu“, což na jednu stranu chápu, nicméně mi přijde škoda, že tato druhá definice politické kultury nebyla využita alespoň v rámci teoretického vymezení, kde autor zmiňuje jen tu od Almonda a Verby, aniž by více popsal, proč si pro svoji práci vybral právě tento přístup a jaké jsou jeho případné možnosti a omezení.

Jinak ale autor pracuje se závěry ostatních studií vhodně a jasně je odděluje od svých poznatků na obecné úrovni, aniž by se pouštěl na tenký led porovnávání kvantitativních a kvalitativních dat.

6. Jaká je úroveň odkazového aparátu, jazyka a dalších formálních náležitostí?

Co se úrovně jazyka týče, je dostatečně formální s vhodně využívanými termíny z oblasti sociologie, nicméně občas (zejména v teoretické části) jsou věty příliš dlouhé a větné konstrukty příliš složité, kostrbaté, navíc místy i gramaticky chybné. Takový způsob vyjadřování může zkomplikovat čtenáři pochopení toho, co se autor snaží říct. Jako příklad uvádím odstavec ze str. 14 (PDF dokumentu), kde autor v Teoretické části parafrázuje jeden ze svých hlavních zdrojů:

„K charakterizování politické kultury národy používají určení frekvencí různých druhů kognitivních, emotivních a evaluačních orientací: vůči politickému systému, vůči administrativním a politickým procesům jakožto vstupních a výstupních aspektů politického systému (lze rozlišit strukturu a role (exekutiva, byrokracie) či nositele těchto rolí a dále pak samotná politika nebo rozhodování) a nakonec vůči sobě jako politickému aktéru. [Almond a Verba 1989: 14-17]“

Navíc celé práci v podobě PDF dokumentu chybí čísla stránek, což velmi znesnadňuje a bude znesnadňovat citování z práce. Pokud je tento dokument i vzorem pro tištěnou verzi, jedná se sice o detail, který je však v samotném důsledku poměrně důležitým nedostatkem.

7. Náměty na diskuzi při obhajobě práce.

Vysvětlete, proč jste zvolil zrovna definici politické kultury Almonda a Verby a uveďte, jaké Vám přináší výhody a omezení.

Zamyslete se na problematičnosti a nevýhodami dotazování vlastních rodičů, popř. obecně známých či kamarádů. Jak si myslíte, že by takový rozhovor probíhal s cizím člověkem? Jak by respondent

odpovídal? Co byste udělal jinak jakožto tazatel?

Bohužel nemohu hodnotit kvalitu sběru dat, jelikož nevím, jaký z rozhovorů dotazoval sám autor. Kvalita sebraných dat se totiž u jednotlivých rozhovorů poměrně liší. Poprosila bych tak autora, jestli může udělat krátkou reflexi své moderátorské/tazatelské zkušenosti, zmínit, jaké nejčastější neduhy a chyby se z jeho pohledu v rozhovorech (jeho i spolužáků) objevovaly a jaké výzvy do budoucnosti v této roli vnímá on sám.

V analytické části autorovi chyběla hlubší úvaha nad tím, proč respondenti říkají to, co říkají a co může být skryto za tím (při popisu pocitů a své ne/účasti na sametové revoluci...). Jaké to může mít důvody a na jaké další aspekty to vzhledem k vybrané teorii případně může odkazovat?

Pokuste ještě více rozvést aplikaci teorie Kulturního traumatu na paradoxy objevené ve Vaší analýze (podpora změny režimu vs kritika současného, euforie vs zklamání)?

Celkové hodnocení práce:

Závěry práce odpovídají hlavnímu zvolenému cíli a autor jasně propojuje teoretickou a empirickou část, stejně tak jako vybrané závěry z dalších výzkumů na své poznatky.

Nicméně práce obsahuje řadu formálních nedostatků, stejně tak jako metodologických a analytických problematických aspektů, které by měl autor při své obhajobě ještě více rozebrat.

Proto doporučuji tuto práci k obhajobě s navrhovaným hodnocením „dobře“.

Nicméně pokud autor obhájí a více vysvětlí z mého pohledu nejvíce problematické body uvedené v části 7, přikláním se k hodnocení „velmi dobře“.

Datum:

Podpis: